

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТІЖНИХ ПОСЛУГ І ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЇХ НАДАННЯ

©2022 ХАНІН І. Г., СОПІН Є. О.

УДК 330:339:336.7
JEL Classification: E42; L86

Ханін І. Г., Сопін Є. О.

Загальні тенденції розвитку ринку електронних платіжних послуг і проблематика забезпечення економічної ефективності їх надання

У контексті розбудови цифрової економіки посилюється використання цифрових технологій у фінансовому секторі (FinTech) та для забезпечення платежів (PayTech). Інтенсивно розвивається світовий ринок електронних платіжних послуг (ЕПП), що актуалізує проблематику його ефективності. Метою дослідження є: визначення загальних тенденцій розвитку ринку ЕПП та основних проблем забезпечення економічної ефективності їх надання. Дослідження базується на аналітичному фреймі, який визначив блоки аналізу та послідовність матеріалу. Використано статистичний, структурний, функціональний, інституціональний, логіко-історичний аналіз. У роботі показано позитивну світову динаміку розвитку ринку ЕПП у тісному зв'язку з розвитком електронної комерції. Виокремлено структурні тенденції розвитку ринку ЕПП. Встановлено специфіку й обґрунтовано особливості функціонування цього ринку; акцентовано увагу на специфічності ринку ЕПП у ЄС та його елементах. Показано особливості формування систем регулювання ринку ЕПП, у тому числі у ЄС. Наголошується на розвитку ринку ЕПП в Україні та його інтеграції у міжнародний простір. Виокремлено стратегії надання ЕПП, типи стратегій розширення діяльності підприємств-надавачів цих послуг і стадії їх зростання. Визначення проблем ефективності надання ЕПП охопило: адаптацію до регуляторних вимог, конкурентоспроможність (визначено детермінанти), управління ризиками, інноваційну діяльність (визначено різновиди інновацій), створення платіжних екосистем. Результати мають теоретичну цінність, можуть бути використані у практичній діяльності надавачів ЕПП, у державному регулюванні цього ринку та підприємцями стартапів. У перспективі планується виокремити напрями підвищення рівня економічної ефективності надання ЕПП, що сприятиме розбудові цифрової економіки та матиме позитивні соціальні ефекти.

Ключові слова: цифрова економіка, FinTech, PayTech, електронні платіжні послуги, ефективність, інновації, ризики, платіжні екосистеми.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-175-183>

Рис.: 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 13.

Ханін Ігор Григорович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки підприємства і міжнародного бізнесу, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: i.h.khanin@nuwm.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4221-2314>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/4411461/igor-khanin/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203118329>

Сопін Євген Олегович – аспірант, кафедра економіки підприємства і міжнародного бізнесу, Національний університет водного господарства та природокористування (вул. Соборна, 11, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: sopinyevhen@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5012-0332>

UDC 330:339:336.7
JEL Classification: E42; L86

Khanin I. H., Sopin Y. O. General Tendencies in the Development of the Electronic Payment Services Market and the Problems of Ensuring the Economic Efficiency of Their Provision

In the context of the evolvement of the digital economy, the use of digital technologies in the financial sector (FinTech) and for the purposes of payment (PayTech) is increasing. The global market of electronic payment services (EPS) is developing intensively, which actualizes the problems of its effectiveness. The aim of the study is: to determine the general tendencies in the development of the EPS market and the main problems of ensuring the economic efficiency of their provision. The study is based on an analytical frame that defined the analysis blocks and the sequence of material. Statistical, structural, functional, institutional, logical-historical analyses were used. The publication demonstrates the positive global dynamics of the EPS market development in close connection with the development of e-commerce. Structural trends in the development of the EPS market are distinguished. The specifics are defined and features of the functioning of this market are substantiated; attention is focused on the specificity of the EPS market in the EU and its elements. The peculiarities of formation of EPS market regulation systems, including in the EU, are shown. It is emphasized on the development of the EPS market in Ukraine and its integration into the international space. Strategies for the provision of EPS, types of strategies for expanding the activities of enterprises-providers of these services and the stage of their growth are singled out. The definition of problems of efficiency of EPS provision covers: adaptation to regulatory requirements, competitiveness (determinants defined), risk management, innovation activities (varieties of innovations defined), creation of payment ecosystems. The results have theoretical value, can be used in the practical activities

of EPS providers, in the State regulation of this market and by the entrepreneurs interested in startups. In the future, it is planned to allocate the directions of increasing the level of economic efficiency of EPS provision, which will contribute to the development of the digital economy and cause positive social effects.

Keywords: digital economy, FinTech, PayTech, electronic payment services, efficiency, innovations, risks, payment ecosystems.

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 13.

Khanin Igor H. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Enterprise Economics and International Business, National University of Water and Environmental Engineering (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: i.h.khanin@nuwm.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4221-2314>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/4411461/igor-khanin/>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57203118329>

Sopin Yevhen O. – Postgraduate Student, Department of Enterprise Economics and International Business, National University of Water and Environmental Engineering (11 Soborna Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: sopinyevhen@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5012-0332>

Вступ. Розбудова так званої цифрової економіки є одним з головних напрямів економічних перетворень сучасності, що стало результатом тривалого циклу розвитку інформаційних (цифрових) технологій. Окрім цифрових трансформацій у певних галузях економіки та сферах життя людини (суспільства), виникли нові технологічні напрями, де з'явилися і розвиваються цифрові технології. Одним із найбільш потужних є застосування цифрових фінансових технологій – FinTech, який став основою цифрових трансформацій сектора фінансових послуг. У його межах, враховуючи великі масштаби і значущість, виокремились цифрові технології у платіжній сфері – PayTech, а також електронні платіжні системи (ЕПС), що стало закономірним результатом зростання попиту на платіжні послуги. Запит на такі послуги призвів до виникнення нових способів надання платіжних послуг, що узагальнюється як «електронні платіжні послуги» (ЕПП). В умовах постійно зростаючого попиту на ЕПП, з одного боку, та зростання рівня конкуренції, вимог до якості, регуляторних правил, технічних і безпекових стандартів, з іншого, актуалізує питання проблематики забезпечення економічної ефективності надання таких послуг. Це потрібно робити на фоні основних загальних (універсальних, світових) тенденцій розвитку ринку ЕПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність, структуру й особливості розбудови цифрової економіки роз'яснено у працях О. Піщупіної [1] та В. Білозубенка, Р. Городницького [2]. Так, економіка формує запит на нові способи надання фінансових послуг, у цілому збільшуючи попит на них. Поширення FinTech та формування нової індустрії досліджено у роботах Е. Міліан, М. де Спіноли, М. де Карвальо [3] та Х. Ноутсон і З. Розенбаум [4]. Вплив новітніх інноваційних цифрових платіжних технологій на традиційну фінансову галузь продемонстровано у статті М. Яо, Х. Ді, С. Чжен, С. Сюй [5]. Особливості трансформації і регулювання платіжних систем у контексті цифровізації, обґрунтовано у працях: Б. Адаміка, В. Ткачука [6] та М. Пожидаєвої [7]. Проблематика функціонування ЕПС показана у роботах: Н. Трусової, І. Чкан [8], М. Наср, М. Фарраг [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведений аналіз показав, що світові тенденції розвитку ринку ЕПП визначені достатньо фрагментарно,

є необхідним їх подальше дослідження на більш високому системному рівні. Проблематиці забезпечення і питанням підвищення економічної ефективності надання ЕПП приділяється недостатньо уваги.

Метою дослідження є: визначення загальних тенденцій розвитку ринку ЕПП та основних проблем забезпечення економічної ефективності надання таких послуг.

Для встановлення основних загальних тенденцій розвитку ринку ЕПП запропоновано аналітичний фрейм, який включає п'ять блоків:

- 1) світова динаміка розвитку ринку ЕПП у контексті розбудови цифрової економіки;
- 2) структурні тенденції розвитку ринку ЕПП;
- 3) особливості функціонування ринку ЕПП;
- 4) специфічність функціонування ринку ЕПП у ЄС;
- 5) особливості формування систем регулювання ринку ЕПП.

Методами дослідження є: статистичний, структурний, функціональний, інституціональний, логіко-історичний аналіз. Проблеми забезпечення ефективності надання ЕПП визначались на основі аналізу особливостей ринку ЕПП та вивчення досвіду їх надавачів.

Виклад основного матеріалу й отриманих наукових результатів. У контексті сталої розбудови цифрової економіки у світі потрібно зосередитись на аналізі світової динаміки розвитку ринку ЕПП (блок 1), на який припадає приблизно ¼ активності і доходів у Fintech. Ідентифікація ЕПП у цьому дослідженні відбувалась на основі EU Payment Service Directive 2 (PSD 2). У сфері роздрібних платежів в останні роки ще більше посилюється перехід на цифрові способи оплати, що відповідає розбудові цифрової економіки. Різні види карток лишаються переважаючим способом оплати: 72 % у глобальних безготівкових платежах. При цьому запити споживачів зумовлюють розвиток альтернативних способів, а саме віддалених платежів у режимі реального часу, пов'язаних із веб-додатками, електронними гаманцями, мобільними рішеннями, цифровими валютами. Імпульс цьому дала і пандемія COVID-19. Прогнозується зростання обсягу світового ринку цифрових платежів (табл. 1), які значно перевищують інші сегменти фінансового сектора.

Поточне значення і прогноз вартості трансакцій і кількості користувачів цифрових платежів і необанкінгу

	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
<i>Вартість трансакцій у світі, млрд дол. США</i>								
Цифрові платежі	3362	4128	4758	5993	7408	8563	9752	10980
Необанкінг	229,7	444,6	816,0	1453,0	2563	4020	5623	7099
<i>Кількість користувачів, млн ос.</i>								
Цифрові платежі	2454,63	2759,75	3185,96	3490,81	3839,88	4160,45	4439,76	4690,06
Необанкінг	19,34	33,37	56,78	93,74	146,42	210,02	271,42	318,25

Джерело: сформовано на основі [13]

Найбільш потужним «локомотивом» розвитку ринку ЕПП є електронна комерція, яка продовжує стало зростати. Точки продажу доповнюються вбудованими платежами для обробки трансакцій. Підприємства електронної комерції вводять нові способи оплати («купи зараз, заплати потім», «купи онлайн та забори в магазині» та ін.).

Глобальний прогрес ринку ЕПП забезпечується, насамперед, великими платіжними системами. За даними [10], найбільшими онлайн-шлюзами за часткою ринку є: PayPal – 60,18 % обсягу світового ринку, Stripe – 16 %, Amazon Pay – 3,51 %, Stripe Checkout – 2,21 %, Braintree – 2,10 %, Square Payments – 1,80 %, Authorize.net – 1,09 %, Vanco Payment Solutions – 1 %. Окрім карткових платіжних систем Visa та Mastercard, у світовому ТОП-10 PayTech-компаній за ринковою капіталізацією складають постачальники різних платіжних рішень (у млрд дол. США): PayPal – 305; Square – 110; Stripe – 95; Adyen – 72,24; Block – 68,5; Gojek – 35; Klarna – 31; bill.com – 26, checkout.com – 15 [11]. У сфері цифрових платежів рушійною силою розвитку стали стартапи, які активно залучають інвестиції, розробляють і виводять на ринок інноваційні рішення. У 2021 р., у Paytech виникла найбільша кількість компаній-єдиноків, що з'явилися у Fintech: Paytech – 19 (Wealthtech – 17, Cryptocurrency – 16, Challenger Bank – 15, Insurtech – 14 тощо). У цьому контексті потрібно сказати, що позитивна динаміка ринку ЕПП підтверджується зростанням обсягів інвестиційної активності, зокрема венчурного капіталу та збільшенням кількості злиттів і поглинань. «Лєвова» частка їх кількості і вартості у платіжній сфері припадає на США (2021 р. – 55,7 % вартості) та Європу (2021 р. – 37,1 % вартості).

У межах визначення структурних тенденцій розвитку ринку ЕПП (блок 2) враховано постійні зміни його ландшафту під впливом технологій і соціальних зрушень. Інтенсивно змінюються традиційні фінансові установи, особливо банки, долучаючись до технологічної конкуренції. Зростання попиту на ЕПП, насиченість інвестиційним капіталом, поява нових технологій, інтенсивна конкуренція – все це призводить до кон'юнктури, що сприяє динамічному розвитку ринку ЕПП. Проведений аналіз дозволяє обґрунтувати специфіку ринку ЕПП з точки зору:

- 1) зміни попиту (стале і швидке збільшення, що супроводжується зростанням рівня якісних вимог щодо спектру та якості ЕПП і суміжних послуг);

- 2) зміни продукту (ЕПП постійно диверсифікуються, з'являються нові цифрові платіжні інструменти і методи, що пов'язано з впровадженням нових технологій; оплата стає частиною товарно-грошового обміну);
- 3) зміни пропозиції (пропозиція диверсифікується за рахунок нових платіжних інструментів, методів і схем; їх комбінації із супутніми послугами; додаткових інформаційних продуктів; розширюється цілеспрямоване надання ЕПП для бізнесу).

Великий вплив на ці зміни продукту і пропозиції має підвищення рівня регуляторних вимог, стандартів (технічних, безпекових тощо), що запускає тенденції уніфікації.

Основними характеристиками ринку ЕПП є динамізм, неоднорідність, зростання складності. Задіяні різні учасники: великі PayTech-компанії та банки, які надають повний спектр платіжних рішень; платіжні процесори і шлюзи; спеціалізовані ЕПС (наприклад, для переказів P2P), а також BigTech-компанії. BigTech-компанії мають значні переваги у сфері ЕПП: клієнтську базу, технологічні можливості, визнані бренди, тому і посилюють свої позиції на ринку платіжних послуг. Спостерігаються процеси консолідації, активні злиття і поглинання, розвиваються великі ЕПС. При цьому конкуренція досить жорстка. Велику роль відіграють стартапи, які проникають у нові сфери діяльності.

Варто підкреслити швидке розширення у використанні нових технологій: мобільних грошей; цифрових платіжних токенів та активів як платіжного інструменту, що покращує доступність ЕПП. В цілому, інноваційність є однією з найбільш важливих характеристик ринку ЕПП, яка проявляється у постійності, динамізмі і масштабності інновацій (технологічних, фінансових, маркетингових), які є головним джерелом конкурентних переваг. Визначальними структурними тенденціями розвитку ринку ЕПП є:

- 1) формування індустрії аналізу даних (Big Data), на що спирається все більше послуг, інструментів, механізмів;
- 2) розвиток бізнесів, пов'язаних із захистом інформації і даних, забезпеченням кібербезпеки;
- 3) розвиток бізнесів, пов'язаних з боротьбою з шахрайством. Важливим з точки зору структурних пропорцій ринку ЕПП є розширення PayTech у нових галузях: «зеленої» економіки; циркулярної

економіки; прийому і переробки відходів; Четвертої промислової революції. Також є ЕПС, які орієнтуються на малий і середній бізнес, «розумний» транспорт та іншу міську інфраструктуру.

Особливості функціонування ринку ЕПП (блок 3) потрібно розглядати за напрямками:

- 1) партнерство (взаємодія різних учасників забезпечення платежів; формується особливе бізнес-середовище, відтворюються технологічні процеси і ланцюжки створення вартості);
- 2) інтеграбельність (стосується забезпечення функціональної сумісності ЕПС щодо розгортання платіжних схем, використання інструментів, управління ризиками, підтримки безпеки тощо);
- 3) інтеграція (включення платіжних форм та інструментів у інфраструктуру магазинів, транспорту, інших точок надання послуг онлайн та офлайн);
- 4) платформи (створення агрегаторів для прийому платежів, охоплюючи різні інструменти, валюти та ЕПС; платформи можуть мати галузеву спрямованість, можуть доповнюватись можливостями кредитування, управління ліквідністю);
- 5) зниження ризиків (недопущення, мінімізація ризиків, пом'якшення їх наслідків, що є частиною створення вартості);
- 6) екосистеми (надання диверсифікату послуг для всебічного задоволення потреб споживачів, що формує нове наповнення ринку і дозволяє розширити джерела доходів. ЕПП комбінуються з іншими фінансовими та суміжними послугами, формуючи нові ланцюжки вартості та нові умови впровадження і просування інновацій).

Важливими особливостями ринку ЕПП є зростання рівня його інтернаціоналізації (збільшення кількості і обсягів трансграничних платежів, утворення міжнародних ЕПС, посилення міжнародного співробітництва) та глобалізація (трансгранична інтеграція платіжних інфраструктур; уніфікація технічних, безпекових та інших стандартів).

Аналіз специфічності функціонування ринку ЕПП у ЄС (блок 4) є необхідним через великий ринок фінансових послуг, створення цією організацією великої частини світової платіжної інфраструктури і технологій, її регуляторним впливом, масштабністю підтримки великих інновацій світового значення. У ЄС створено консолідований ринок ЕПП, у межах якого усувається регуляторна фрагментація, запроваджуються спільні вимоги, правила, стандарти, схеми забезпечення операцій, відбувається інфраструктурна конвергенція. Створено цілу систему органів регулювання ринку ЕПП, Єдину зону платежів у євро (SEPA), Європейську платіжну ініціативу (EPI), Структуру для електронних платіжних інструментів, схем та механізмів (PISA framework). Функціонують різноманітні інфраструктури для забезпечення платежів (ACH, STEP2, TARGET2, TIPS, інфраструктура відкритих ключів, система кредитних переказів, інфраструктура платежів на великі суми тощо), які набувають світового значення. Проведений аналіз дозволив встановити такі основні прояви специфіки ринку ЕПП у ЄС: 1 – розвиток загальної платіжної інфраструктури; 2 – перехід до повноцінної наднаціональної політики у сфе-

рі ЕПП; 3 – розгортання підтримки PayTech на рівні ЄС; 4 – утворення особливого ділового середовища, яке підтримує технологічний прогрес та інновації; 5 – створення багаторівневої системи взаємодії учасників ринку ЕПП, платформ для консолідації. У ЄС утворився унікальний трансграничний ринок, який формує глобальні позиції.

З точки зору визначення особливостей формування систем регулювання ринку ЕПП (блок 5) потрібно врахувати, що воно реалізується на трьох рівнях:

- 1) приватне регулювання, що здійснюється великими платіжними системами;
- 2) державне регулювання, що здійснюється, насамперед, центральними банками;
- 3) міжнародне регулювання, що здійснюється на основі міжнародних угод і організацій, а також рядом національних органів.

Роль платіжних систем у регулюванні ЕПП встановлено на основі аналізу діяльності: Visa (VisaNet), Master-Card, Union-Pay, JCB. Ці системи є глобальними асоціаціями, до яких входять банки, що використовують їх бренди, технології та стандарти. Тому ці системи стали міжнародними регуляторами, які діють відповідно до національних нормативів та впливають на діяльність своїх членів.

Державне регулювання надання ЕПП охоплює різні напрями; його рівень залежить від різних критеріїв та значущості ЕПС. Державне регулювання ринку ЕПП здійснюється на основі поєднання різних підходів (регулювання платіжних організацій та інфраструктур; ризик-орієнтований підхід). Основними заходами державного регулювання ЕПП є: ліцензування, моніторинг, нагляд, контроль. Потрібно виокремити основні напрями змін у державному регулюванні ЕПП: корегування нормативних стандартів у контексті інновацій; створення умов використання Big Data, мобільних технологій і штучного інтелекту; удосконалення засад ліцензування надавачів та інфраструктури; забезпечення кібербезпеки і безпеки даних; забезпечення доступу до ЕПП тощо. Через зростання вимог до надавачів ЕПП передбачена їх державна підтримка, яка дозволяє адаптуватись до регуляторного впливу і розвитку технологій. Підтримка стимулює інновації та конкуренцію; проявляється в удосконаленні фінансової та цифрової інфраструктури, створенні регуляторних пісочниць; спрощенні оподаткування.

Міжнародне регулювання ринку ЕПП охоплює регулювання фінансових, валютних і розрахункових відносин, що здійснюється на основі діяльності відповідних міжнародних організацій (Банк міжнародних розрахунків, де є Комітет з платіжних та розрахункових систем; Міжнародна організація комісій з цінних паперів, де є Технічний комітет; Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей). Також задіяні регулюючі органи США (ФРС, Федеральна корпорація страхування депозитів, Мережа по боротьбі з фінансовими злочинами, Служба регулювання галузі фінансових послуг, Комісія з цінних паперів та бірж, Управління з контролю за іноземними активами), Базельський Комітет з питань банківського нагляду, Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки, Вольфсберзька група, ЄЦБ, центробанки деяких країн. Міжнародне регулювання спрямовано на забезпечення всіх аспектів якості

надання ЕПП і недопущення ризиків. Особливу увагу потрібно приділити ЄС, де прийнято Європейський кодекс поведінки у сфері електронних платежів і ряд документів, які відображають основні регуляторні вимоги ЄС (PSD2, EMD, П'ята і Шоста «антивідмивні» директиви, Загальний регламент про захист даних). Великий вплив мають: регламенти у сфері міжбанківських комісій за обмін, директиви у сфері запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, захисту інформації, роботи з електронними грошима, гармонізації витрат, забезпечення прозорості операцій тощо.

У контексті світових тенденцій відбувається розвиток ринку ЕПП в Україні. У секторі FinTech сегмент платежів та грошових переказів переважає: 2020 р. – 38 компаній; 2021 р. – 44. Окрім значного потенціалу сектора ІКТ, цьому сприяє розвинений фінансовий сектор, платіжна інфраструктура (включаючи СЕП НБУ; «Український платіжний простір»). У законодавчому та технічно-інфраструктурному плані забезпечено використання електронних грошей, мобільних інструментів, ЕПС у веб-середовищі.

На ринку ЕПП України представлені зарубіжні міжнародні платіжні системи: MasterCard, Visa, JCB Payment System, American Express, UnionPay International, Payoneer, Apple Pay, Google Pay, Samsung Pay, CEL.INT, PayOp, агрегатори платіжних методів: Interkassa, PayOp; нові інструменти «Купуй зараз – плати пізніше»: Rulla. Найбільш значущими операторами послуг платіжної інфраструктури є: Український процесінговий центр, ТОВ «ЕйСі ДіСі Процесінг»; ТОВ «ТАС Лінк». На ринок ЕПП виходять великі Інтернет-магазини (Rozetka), мобільні (lifecell, Київстар та Vodafone) та поштові («Нова пошта») оператори; торгівці паливом (WOG, Socar, ОККО); також посилюються позиції необанків (Monobank, Izibank, Sportbank, O.Bank, Neobank, Todobank), а традиційні банки активно розширюють використання дистанційного банківського обслуговування. З'являються багато успішних PayTech-стартапів, які працюють на зовнішніх ринках (PayCore.io; Paymentwall; Махрау).

НБУ активно формує систему моніторингу і регулювання ринку ЕПП на основі міжнародних стандартів. Велике значення у цьому відіграє інтеграція із закордонними, зокрема, європейськими системами; використання досвіду, нормативних актів (PSD-2, Директиви з електронних грошей) і стандартів ЄС (системи BankID, електронний підпис, Open Banking). Напрями розвитку ринку ЕПП визначено у Стратегії розвитку Fintech в Україні до 2025 р.

Розглянуті тенденції розвитку ринку ЕПП у світі дозволяють окреслити проблематику забезпечення ефективності їх надання з точки зору підприємства-надавача та функціонування ЕПС, що засновано на передовому світовому і, зокрема, європейському досвіді та відповідає Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 р. Орієнтація на міжнародні стандарти і, насамперед, нормативне поле ЄС полегшить прогресивну адаптацію підприємств і дозволить розширити присутність на світових ринках.

Проблеми забезпечення ефективності надання ЕПП розглянуті відносно таких типів підприємств:

- 1) надавач послуг з грошових переказів (remittance service provider), наприклад: Currencycloud, Rapyd, Banking Circle, Nium;

- 2) надавач послуг електронних грошей (E-money service provider), наприклад: Monzo, Revolut;
- 3) надавач платіжних послуг (payment service provider), наприклад: Amazon Pay, PayPal, Square, Stripe, Commerce-Gate;
- 4) надавач послуг з ініціювання платежів (payment initiation services providers), наприклад: Google Pay, Apple Pay, MobilPay, Swish, Compello;
- 5) надавач інформаційних послуг облікового запису (account information services), наприклад: Yolt.

Основні проблеми ефективності надання ЕПП виникають через те, що ринок постійно змінюється, загострюється конкуренція, виникають інновації, що підвищують якісний рівень обслуговування і вимоги споживачів. З іншого боку, з'являються нові регуляторні правила щодо якості надання ЕПП та обмеження цін.

Окрім цього, підвищується швидкість платіжних процесів, відбувається збільшення обсягів переробки платіжних даних, що вимагає більш потужних інформаційних систем, тісної взаємодії з партнерами. Конкурентна боротьба на ринку ЕПП посилюється як прямо (з боку інших надавачів ЕПП), так і опосередковано (з боку учасників, які надають ЕПП додатково).

Інтенсивний розвиток ринку ЕПП вимагає постійних і значних інвестицій для розвитку технологій та інфраструктури. Через динамізм ринку ЕПП, підприємства цієї галузі мають досить малий горизонт планування і тому в управлінні інвестиціями намагаються йти за трендами, корегувати курс у розвитку інноваційної діяльності, створюючи нові можливості.

З точки зору забезпечення ефективності потрібно, по-перше, виокремити дві основні стратегії надання ЕПП і максимізації прибутку: спеціалізації (удосконалення способів і механізмів забезпечення певної послуги) та диверсифікації (урізноманітнення послуг, що пропонуються, і створення платіжної екосистеми). Обидві стратегії передбачають відповідні інновації (організаційні моделі, сервіси, платіжні інструменти, технології, маркетинг, інформаційні продукти) та і вимагають інвестицій. Рівень рентабельності при цьому може суттєво варіюватися у різних сегментах.

По-друге, враховувати специфіку стратегій розширення діяльності (зростання):

- 1) стратегія «зелене поле» (нове підприємство використовує новий бренд та інфраструктуру ЕПС виходить на певний національний ринок, реалізуючи власні інноваційні напрацювання);
- 2) стратегія «синє поле» (нове підприємство та, частіше за все, новий бренд, використовуючи нову або вже існуючу платіжну інфраструктуру, реалізуючи власні або запозичені інноваційні напрацювання високого світового рівня здійснює експансію на міжнародному або глобальному ринках);
- 3) стратегія «коричнєве поле» (існуюче підприємство-надавач на основі існуючого бренду, використовуючи наявну інфраструктуру, доповнену власними або запозиченими інноваціями високого світового рівня, здійснює експансію на міжнародному або глобальному ринках).

По-третє, визначити три стадії зростання (розвитку) підприємства-надавача ЕПП:

- 1) стадія тестування (позиціонування, адаптація до регуляторних і ринкових умов, формування пропозиції і партнерських зв'язків; прощупування траєкторій розвитку; завоювання лояльності; активні інновації та інвестиції);
- 2) стадія інтенсивного розширення (удосконалення пропозиції, диверсифікація; формування бренду і зміцнення лояльності; посилення ринкових позицій; розширення зв'язків та інтеграція з партнерами);
- 3) стадія зміцнення позицій (удосконалення пропозиції; утримання партнерських зв'язків і ринкових позицій; зміцнення бренду і збереження лояльності для утримання ринкових позицій; розвиток екосистеми; оцінювання альтернатив розвитку).

Будь-яка стратегія розширення діяльності підприємств-надавачів ЕПП порушує питання забезпечення високого рівня конкурентоспроможності. Відповідна проблематика посилюється в умовах відкритості та інтеграції платіжної інфраструктури, глобалізації ринку ЕПП, ускладнення регуляторного середовища, а також через зростання вимог до послуг. На ринку ЕПП важко встановити чітку структуру ринку; є ознаки чистої і монополітичної конкуренції та олігополії і моносонії. З надходженням інвестиційного капіталу, посиленням стандартизації і партнерства зменшуються бар'єри входу для нових учасників, однак важливим залишається технологічна продуктивність, наявність специфічних технологій. Максимальні конкурентні переваги створюються технологічними і сервісними інно-

ваціями. Найбільш прийнятним для підприємств типом конкурентної поведінки є проактивність і лідерство, особливо у сфері маркетингу та інновацій. Створення сталих конкретних переваг потребує реалізацію динамічного підходу, що, насамперед, стосується інновацій та адаптацій до змін. Детермінанти конкурентоспроможності підприємства-надавача ЕПП визначимо у межах доповненого «ромбу» М. Портера (рис. 1).

Для нових підприємств (стартапів) потрібно враховувати динамізм ринку ЕПП, а також різноманітні бар'єри входу: структурні (структура ринку, великі гравці); кон'юнктурні (ціни послуг, динаміка попиту); технологічні (рівень технологій і продуктивності систем); поведінкові (поведінка великих гравців ринку, контроль за ресурсами, стратегія конкурентів і партнерів); функціональні (інфраструктура, доступ до каналів збуту, капіталу та інших ресурсів, державна підтримка); інституціональні (регуляторні вимоги, традиції бізнесу, рівень захисту даних). Бар'єри входу можуть мати різне значення для різних, юрисдикцій, сегментів ринку і стартапів.

З точки зору конкурентоспроможності і розвитку компанії фокусуються на тих компонентах, які дозволяють досягти результатів і сталості. Насамперед, це інтелектуальні ресурси та інноваційні спроможності. Критично важливими компонентами є технології, цифрова інфраструктура, методичні напрацювання, а також накопичені дані. Специфіка ринку ЕПП зумовлює необхідність посилення уваги до стратегічного бачення цифрових трансформацій у різних галузях і сферах, корпоративного навчання, орга-

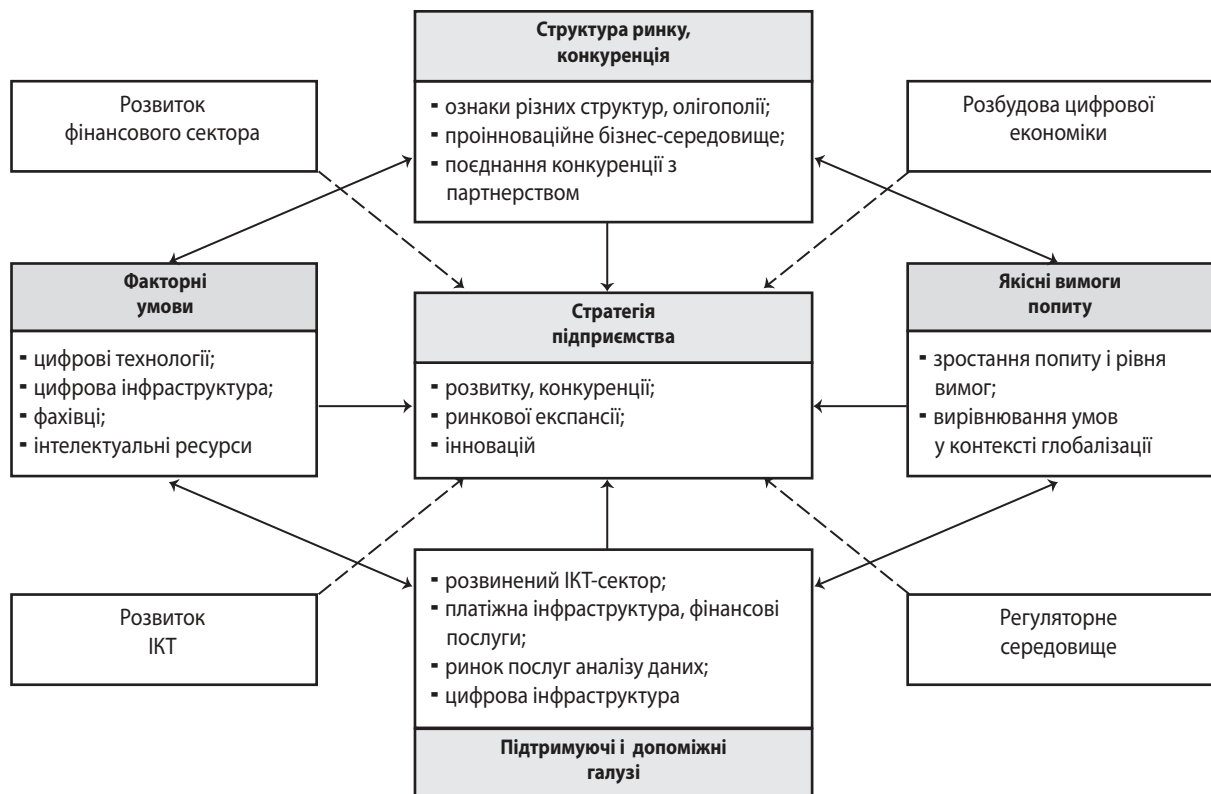

Рис. 1. Детермінанти конкурентоспроможності підприємства-надавача ЕПП

Джерело: розроблено авторами

нізаційного розвитку, посилюючи адаптаційні можливості. Для підприємств-надавачів доцільним є шлях прогресивної адаптації (порівняно з регресивною та з інертністю), яка пов'язана із інноваційною активністю та ринковою експансією.

Поряд із традиційними ризиками фінансового сектору, у середовищі надання ЕПП зростає можливість технічних збоїв, помилок, впливу надзвичайних подій (електрика, зв'язок), виникли нові види шахрайства. Це вимагає нових підходів в управлінні ризиками (УР) для їх недопущення чи мінімізації. Надання ЕПП має свої ризики як для надавачів, так і для бізнесу та населення. Ризики пов'язані із забезпеченням конкурентоспроможності та ефективності ЕПС.

Невідомі ризики платіжної системи різняться залежно від її характеру. Є різні підходи до класифікації ризиків, які розглядаються до надавачів ЕПП, зокрема: ризики, які виникають у карткових платіжних системах; напрями FinTech-ризиків; ризики цифрових фінансових послуг для мікрофінансових установ; види ризиків застосування штучного інтелекту для FinTech. Поділ ризиків здійснено у Методичних рекомендаціях НБУ з управління ризиками в платіжних системах (правові, фінансові розрахункові, операційні, системні) [12].

Для підприємств-надавачів ЕПП пропонується сфокусувати увагу на таких основних типах ризиків:

- 1) операційні (виникають внаслідок відмов системи, помилок програмування, порушень обробки даних, людських помилок);
- 2) кібербезпеки (виникають внаслідок низького рівня функціональності системи, порушень вимог кібербезпеки, помилок і збоїв у роботі, неефективного контролю за транзакціями);
- 3) репутаційні (можуть виникнути через недотримання вимог законодавства, низьку якість послуг, порушення прав користувачів);
- 4) комплаєнс (пов'язані із застосуванням до підприємства-надавача різноманітних санкцій внаслідок невиконання регуляторних норм і технічних вимог, що спричиняє збитки і втрати);
- 5) кредитні (які полягають у неспроможності торговця покрити зобов'язання);
- 6) фрод (полягають у неспроможності забезпечити необхідний рівень управління щодо боротьби з шахрайством та досягнення порогових значень);
- 7) чарджбек (виникають через неспроможність надавача контролювати показники зворотних платежів, що здійснюються банками-емітентами, які вбачають порушення прав платника).

УР стає обов'язковим для надавачів ЕПП з точки зору діяльності на ринку (забезпечення платежів з відповідною якістю); його напрями постійно розширюються, що обумовлено виникненням нових ризиків та функціоналом ЕПС. УР є пов'язаним з усіма видами функціонального менеджменту, антикризисним управлінням, зі стратегіями розвитку, ринкової експансії та інновацій, призводячи до удосконалення бізнес-процесів компанії, технологій та інфраструктури. УР – цілеспрямована систематична діяльність, що охоплює комплекс відповідних процесів і проце-

дур, створення спеціальних методик та інструментів, накопичення даних і досвіду, потребує співпраці з партнерами.

Надання ЕПП постійно здешевлюється, а вимоги до їх якості з боку споживачів та регуляторів постійно зростають. Технологічні переваги частіше за все залишаються головним способом ринкового домінування, диверсифікації і створення нової вартості. З точки зору інновацій ринок ЕПП характеризується високим рівнем інноваційної активності, готовності до інновацій і прийняття будь-яких зовнішніх інноваційних змін. Основними джерелами інновацій є: поява нових інформаційних та інтелектуальних технологій; невідповідність ЕПС запитам споживачів, технологічним можливостям; збільшення рівня регуляторних умов, у тому числі щодо здешевлення послуг.

Враховуючи визначальний вплив інновацій на розвиток ринку ЕПП і, відповідно, граничну їх важливість для конкурентоспроможності підприємств-надавачів, визначимо, що вони змушені дотримуватись двох основних видів інноваційних стратегій:

- 1) проактивної, лідерської, проривної стратегії, яка передбачає першість на ринку, перевагу великих інновацій;
- 2) активної послідовної стратегії, яка передбачає слідування за лідерами, але максимальне скорочення відстані від них, внесення суттєвих доповнень їх пропозиції.

На інновації сильного впливу здійснюють регуляторні вимоги і різноманітні стандарти, які: посилюють вимоги, підвищують витрати, обмежують ціни.

Основними особливостями розвитку інноваційної діяльності у галузі ЕПП є: підвищення якісного рівня пропозиції послуг (інструментів, продуктів) і відповідних вимог; поєднання інтенсивної конкуренції та співробітництва, зокрема у межах кластерної інтеграції; активна взаємодія стартапів і великих компаній; різке зростання концентрації капіталу на нових напрямках інновацій; використання зовнішніх інвестиційних ресурсів; тісний зворотний зв'язок зі споживачами і партнерами; значний вплив передових технологій, що формують нові покоління систем. Потрібно звернути увагу, що на ринку ЕПП з'являються інновації певних видів (рис. 2).

Серед проблем забезпечення ефективності інноваційної діяльності можна виокремити: отримання необхідних даних для підготовки нових знань; формування достатньої інвестиційної бази і можливості її швидкого поповнення при необхідності; постійного доопрацювання технологій і механізмів надання ЕПП.

Однією з основних тенденцій розвитку ринку ЕПП є виникнення платіжних екосистем, що змінюють формат надання таких послуг. Новий формат характеризується поєднанням ЕПП з іншими фінансовими та нефінансовими послугами (передоплата, переплата, повернення коштів, відшкодування, доступ до кредитів тощо) та інформаційними продуктами. Ознаками платіжної екосистеми є: диверсифікація пропозицій, комплексність надання послуг; новий підхід створення вартості; партнерство з іншими учасниками суміжних ринків. Екосистема діє як єдиний організм, де кожний елемент (що відноситься до підприємства-надавача чи партнера) виконує свою функцію, створюючи вартість.

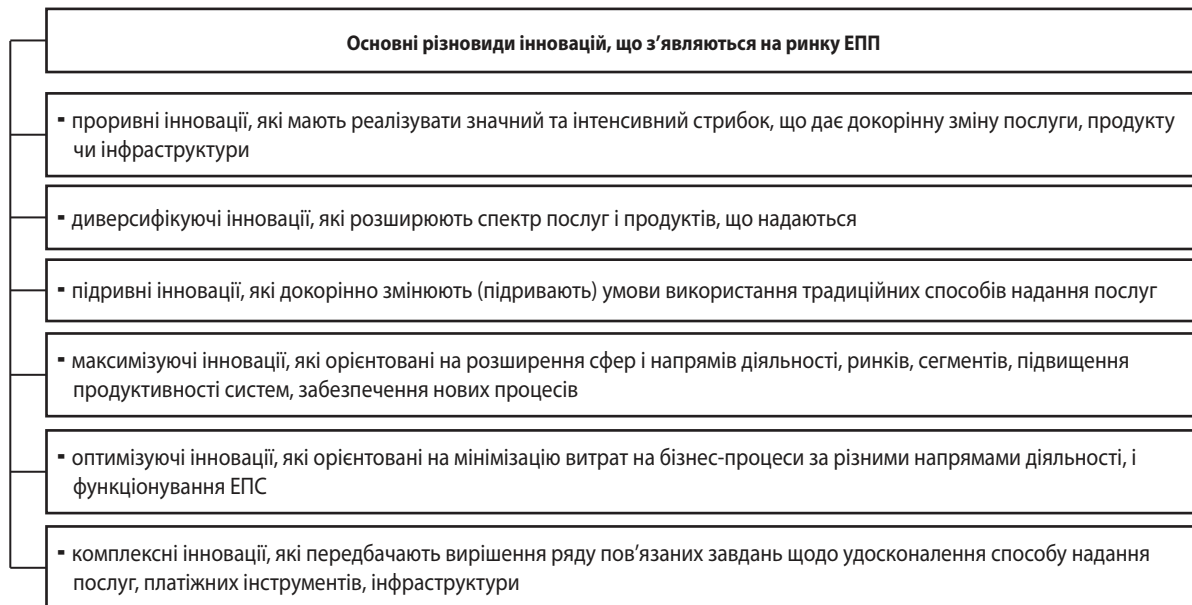

Рис. 2. Різновиди інновацій, які з'являються на ринку ЕПП

Джерело: розроблено авторами

Порівняно з маркетплейсами фінансових послуг (доступ до різних надавачів певної послуги) та платіжних агрегаторів (доступ до різних ЕПС) платіжні екосистеми покликані надавати доступ до ЕПП та широкого набору супутніх фінансових і нефінансових послуг та інформаційних продуктів (наприклад, аналітика), що розширює можливості діяльності споживачів. Учасники платіжної екосистеми, які взаємодіють між собою, змінюють підходи до монетизації та отримують можливість (1) розширити канали просування своїх послуг та (2) диверсифікувати джерела доходів. Платіжні екосистеми можуть бути різних типів (формальні, «жорсткі» та неформальні, «м'які»), моделей організації (спеціальні платформи чи мережі учасників), галузеві або міжгалузеві (універсальні), національні і міжнародні. Основні проблеми їх створення пов'язані з: інтеграцією, диверсифікацією, забезпеченням продуктивності, гнучкості, оптимізацією, виконання технічних вимог. Платіжні екосистеми будуються як кластери, що зумовлює ланцюгове поширення інновацій.

Створення платіжних екосистем вимагає комплексних організаційних, технологічних, управлінських рішень, різних видів забезпечення (організаційного, правового, технологічного, інтелектуального, маркетингового, економічного, соціального, що вимагає відповідних витрат. З огляду на це, актуалізується проблематика ефективності платіжних екосистем через їх складність, змінність, мобільність, гнучкість. Тим більш, що це пов'язано з інноваціями та значними інвестиціями.

Враховуючи ускладнення регуляторних вимог, надавачі ЕПП застосовують спеціальні технології для автоматизації їх виконання, а саме RegTech-рішення, які дозволяють стежити за виконанням цих норм і здійснювати управління. Це розглядається як підтримка функціональності системи і сприяє досягненню ефективності, особливо в умовах стандартизації вимог і диверсифікації пропозицій.

Основними сферами використання RegTech: автоматизація формування і подання звітності; комплаєнс-контроль; ідентифікація клієнтів, зокрема дотримання процедури «Знай свого клієнта»; моніторинг трансакцій; управління ризиками, охоплюючи різні їх види. RegTech-рішення дозволяють: оптимізувати систему комплаєнсу; автоматизувати широкий спектр процесів, здійснювати аналіз великих обсягів даних; допомагати зменшити помилки; мінімізувати витрати на експлуатацію і розвиток інформаційних систем.

Висновок. На основі проведеного дослідження встановлено загальні тенденції розвитку ринку ЕПП, охоплюючи: зростаючу світову динаміку показників ринку ЕПП, структурні і функціональні особливості цього ринку, особливості формування систем його регулювання. Визначено дві основні стратегії надання ЕПП: спеціалізації та диверсифікації; основні типи стратегій розширення діяльності підприємства-надавача («зелене поле», «синє поле», «коричневе поле») та особливості стадій зростання PayTech-компанії розвитку (тестування; інтенсивного розширення; зміцнення позицій). З акцентом на проблему конкурентоспроможності виокремлено її детермінанти. З точки зору нових підприємств визначено бар'єри входу на ринок ЕПП. Особливе значення для надавачів ЕПП має проблематика мінімізації ризиків. Враховуючи загальні ризики FinTech, увагу сфокусовано на: операційних, репутаційних, кредитних ризиках, ризиках кібербезпеки, комплаєнс, фрод та чарджбек ризиках. Одним з найбільш важливих питань розвитку підприємства-надавача ЕПП є інноваційна діяльність, тому визначено особливості і проблеми забезпечення ефективності інноваційної діяльності у галузі ЕПП. Акцентовано увагу на проблематиці формування платіжних екосистем, визначено напрями застосування RegTech. У перспективі планується виокремити напрями підвищення рівня економічної ефективності надання ЕПП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піщуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ : Центр Разумкова, 2020. 274 с.
2. Білозубенко В. С., Городницький Р. О. Цифрова економіка як середовище розвитку інноваційної діяльності малих підприємств. *Проблеми економіки*. 2021. № 2 (48). С. 103–110.
3. Milian E. Z., Spinola M. de M., De Carvalho M.M. FinTechs: A literature review and research agenda. *Applications*. 2019. № 34. Article 100833.
DOI: 10.1016/j.elerap.2019.100833
4. Knewton H., Rosenbaum Z. A. Toward understanding FinTech and its industry. *Managerial Finance*. 2020.
DOI: 10.1108/MF-01-2020-0024
5. Yao M., Di H., Zheng X., Xu X. Impact of payment technology innovations on the traditional financial industry: A focus on China. *Technological Forecasting and Social Change*. 2018. Vol. 135. P. 199–207.
DOI: 10.1016/j.techfore.2017.12.023
6. Адамик Б., Ткачук В. Платіжні системи: фундаментальні засади та перспективи трансформації. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29. № 3. С. 63–73.
7. Пожидаєва М.А. Фінансово-правове регулювання платіжних систем в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2020. 42 с.
8. Трусова Н. В., Чкан І. О. Платіжні системи в Україні та ризики їх функціонування. *Бізнес Інформ*. 2021. № 1. С. 257–263.
9. Nasr M., Farrag M. E-Payment Systems Risks, Opportunities, and Challenges for Improved Results in E-Business. *International Journal of Intelligent Computing and Information Sciences*. 2020. Vol. 20 (1). P. 16–27.
DOI: 10.21608/ijicis.2020.31514.1018
10. 64 Key Online Payments Statistics: 2021/2022 Market Share & Data Analysis. FinancesOnline, 2022. URL: <https://financesonline.com/online-payments-statistics>
11. Top Fintech Unicorns: 2021 Review. Centre for Finance, Technology and Entrepreneurship, 2022. 15 p.
12. Методичні рекомендації з управління ризиками в платіжних системах // Національний банк України URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Guidelines_risk_management_ps.pdf?v=4
13. Statista. URL: <https://www.statista.com>

REFERENCES

- Adamyk, B., and Tkachuk, V. "Platizhni systemy: fundamentalni zasady ta perspektyvy transformatsii" [Payment Systems: Fundamental Principles and Prospects for Transformation]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 29, no. 3 (2019): 63-73.
- Bilozubenko, V. S., and Horodnytskyi, R. O. "Tsyfrova ekonomika yak seredovyshe rozvytku innovatsiinoi diialnosti malykh pidpriemstv" [Digital Economy as an Environment for Developing Innovation Activity of Small Businesses]. *Problemy ekonomiky*, no. 2(48) (2021): 103-110.
- Knewton, H., and Rosenbaum, Z. A. "Toward understanding FinTech and its industry". *Managerial Finance* (2020).
DOI: 10.1108/MF-01-2020-0024
- "Metodychni rekomendatsii z upravlinnia ryzykamy v platizhnykh systemakh" [Methodological Recommendations for Risk Management in Payment Systems]. Natsionalnyi bank Ukrainy. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Guidelines_risk_management_ps.pdf?v=4
- Milian, E. Z., Spinola, M. de M., and De Carvalho, M.M. "FinTechs: A literature review and research agenda". *Applications*, art. 100833, no. 34 (2019).
DOI: 10.1016/j.elerap.2019.100833
- Nasr, M., and Farrag, M. "E-Payment Systems Risks, Opportunities, and Challenges for Improved Results in E-Business". *International Journal of Intelligent Computing and Information Sciences*, vol. 20 (1) (2020): 16-27.
DOI: 10.21608/ijicis.2020.31514.1018
- Pishchulina, O. *Tsyfrova ekonomika: trendy, ryzyky ta sotsialni determinanty* [Digital Economy: Trends, Risks and Social Determinants]. Kyiv: Tsentrazumkova, 2020.
- Pozhydaieva, M. A. "Finansovo-pravove rehuliuвання platizhnykh system v Ukraini" [Financial and Legal Regulation of Payment Systems in Ukraine]: *avtoref. dys. ... d-ra iuryd. nauk*, 2020. Statista. <https://www.statista.com>
- Top Fintech Unicorns: 2021 Review*. Centre for Finance, Technology and Entrepreneurship, 2022.
- Trusova, N. V., and Chkan, I. O. "Platizhni systemy v Ukraini ta ryzyky yikh funktsionuvannia" [Payment Systems in Ukraine and Risks of Their Functioning]. *Biznes Inform*, no. 1 (2021): 257-263.
- Yao, M. et al. "Impact of payment technology innovations on the traditional financial industry: A focus on China". *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 135 (2018): 199-207.
DOI: 10.1016/j.techfore.2017.12.023
- "64 Key Online Payments Statistics: 2021/2022 Market Share & Data Analysis". FinancesOnline, 2022. <https://financesonline.com/online-payments-statistics>

Стаття надійшла до редакції 16.05.2022 р.